

4. Сухомлинський В.О. Виховання і самовиховання. – Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С.324, 327, 339, 357, 359.
5. Сухомлинський В.О. Народний учитель. – Вибр. тв.: В 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1997. – Т.5. – С.250.

В.Н.Ликов

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ ОСВОЄННЯ ШКОЛЯРАМИ ФОЛЬКЛОРУ ЯК ПЕРШООСНОВИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

В статье на основе опытной работы среди учащихся и учителей трех областей Украины определены уровни усвоения школьниками фольклора, их показатели, критерии и признаки, что является важнейшим условием повышения национального самосознания учащихся.

In this article on the basis of the experimental work among pupils and teachers from three regions of Ukraine the levels of assimilation of folklore, the indexes, criteria and features of the given levels are determined. It is an important condition of the increasing of the national self-identification of pupils.

Сутність народної педагогіки є виховний досвід народу, в якому синтезована народна мудрість, мораль, національні та загальнолюдські цінності. Фольклор конденсує у собі знання про людину, її внутрішній світ та зовнішні прояви, про родину, повчання та научування з метою виховання національно зорієнтованої людини-громадянина,

патріота, який увібрав у собі достойні якості та риси народного ідеалу [3,115].

Важливою умовою підвищення ефективності сучасного виховання школярів є визначення рівня їх національної вихованості, а саме: формування національної свідомості, яка немислима без самоповаги свого “Я”, роду, історії, культури народу (в тому числі й фольклору) та самопізнання; розвинутого патріотизму та обов'язку у виконанні громадських норм, реалізації відповідних якостей, оцінок та умінь.

За ствердженням К.І.Чорної патріотизм є “духовною цінністю молодих громадян України, бо він нерозривно пов'язаний з національною самосвідомістю, однією із ознак якої є уміння осмислити історію, культуру, звичаї, обряди, символіку свого народу” [7,209].

Дослідивши, як сучасні школярі ставляться до Батьківщини, національної свідомості та пізнання, названий автор приходять до висновків: тільки 7% школярів вивчення культури народу та національну свідомість людини визнають як цінність; 17% респондентів визнають формування у них самопізнання, самовдосконалення та самореалізації, що узагальнює ставлення до Батьківщини як до цінності.

Як бачимо, школярі мають низький рівень національної вихованості.

Дослідження В.І.Каюкова [2,13] свідчить, що 20% школярів мають високий рівень сформованості патріотизму, а 33,4% — не досить високий. Це наводить нас на думку про те, що патріотизм (в тому числі фольклорна вихованість, національна сформованість) сам по собі формуватися не буде.

Ми поставили мету — дослідити рівень освоєння школярами фольклору як першооснови народної педагогіки.

За М.І.Монаховим [5,55;68], важливим у дослідженні рівнів сформованості будь-якої якості є визначення показника (типової або специфічної якості), критеріїв (зразків, еталонів,

основ для оцінювання ступеню відповідності досягнутого результату передбачуваним меті) та ознак (конкретних та типових проявів однієї з сторін або рис якості, які розкривають показник із інтелектуальної, емоційної та вольової сторін).

Показником рівня освоєння школярами фольклору є, на нашу думку, така комплексна якість як патріотизм, який синтезує громадянськість (за В.О.Сухомлинським, — це “пристрасть людини серця”) [6,430]; національну активність із самосвідомістю; гуманізм; працелюбність; всебічний розвиток.

Критерієм освоєння школярами фольклору є:

- а) знання фольклору як вияву історії, роду, нації, мови, культури народу;
- б) любов та бережливе ставлення до народної мудрості, моралі та народної творчості;
- в) участь у фольклорних експедиціях, гуртках, клубах, вечорах з метою вивчення традицій, свят, звичаїв, обрядів та їх дотримання.

Ознаками освоєння фольклору є: його усвідомлення; вміння дати йому моральну оцінку; дієва участь у його вивченні та використанні [4,45].

Дослідження проводилося серед школярів 5-х – 11-х класів трьох областей України (Кіровоградської, Тернопільської, Закарпатської). Охоплено 20 шкіл, біля 700 учнів, вивчено досвід роботи 40 вчителів.

Нашими респондентами були педагоги та школярі Кіровоградщини: Олександрівського, Компаніївського, Бобринецького, Кіровоградського районів та ЗОШ № 18, 21, 24, 26, 31 міста Кіровограда (всього 357 осіб); Тернопільщини — Озерянської ЗОШ Борщівського та Давидківської ЗОШ Чортківського районів (біля 160 осіб); Закарпаття — ЗОШ м.Іршави, Дунковицької ЗОШ Іршавського району та Руськопільської ЗОШ Тячівського району (147 чоловік).

Ми ставили за мету вивчити, як школярі розуміють сутність фольклору та як обізнані із жанрами народної мудрості, дослідити фольклорну атмосферу у школі та родині.

Для кількісно-якісного визначення рівнів освоєння школярами фольклору ми використали методи: експертних оцінок, визначення середніх значень, вияву процентних відношень; анкетування, тестування, домашнього опису школярами фольклорної атмосфери, вивчення досвіду роботи вчителів з фольклорного виховання учнів, упровадження в школі народного календаря та нетрадиційних форм організації фольклорного виховання.

Розкриваючи поняття “народна мудрість”, учні 5 – 8-х класів (35%) сходилися у думці, що “це знання про народ” (Ольга А.), “досвід поколінь” (Марина Р.). 40% відповідей школярів 9-х – 11-х класів були такими, які глибше розкрили виховну сутність фольклору (“Народна мудрість — це повчання людини”, Інна П.).

40% учнів середнього шкільного віку та понад половини старшокласників відмітили, що народна мудрість розкриває “історію життя”, “повчання людей”, “вчить мислити, спостерігати”, “виховує маси”.

Учні недостатньо обізнані з жанрами фольклору: найчастіше називають приказки, загадки, пісні, казки; рідко — ігри, скоромовки, думи, примовки, замовляння, анекдоти; зовсім не називають каламбури, вітання, оповідання, лічилки, прозивалки.

90% школярам 5-х – 8-х класів та 60% старшокласникам подобається фольклор. Вони пишуть: “Через прислів'я та приказки ми пізнаємо світ” (Назар Д., 8 кл.); “Народна мудрість формує етикет, людські цінності” (Людмила Л., 11 кл.).

На питання про роль фольклору у розвитку людини більш змістовними були старшокласники, половина яких відповіла: “Фольклор допомагає нам пізнати навколишній

світ” (Ярослав Б., 10 кл.); “Вчить образно та лаконічно виразити свою думку” (Гелена П., 11 кл.); “Впливає на загальний розвиток людини” (Світлана Б., 9 кл.).

Таким чином, 40% старшокласників та більш третини учнів 5-х – 8-х класів розкрили сутність поняття народна мудрість, понад 60% розуміє роль фольклору у розвитку людини. Шану до народної мудрості більше виявляють учні середнього шкільного віку.

Нас цікавило, як школярі обізнані з такими жанрами фольклору, як: прислів'я та приказки, загадки, пісні, казки, легенди та перекази, анекдоти, ігри, примовки.

Майже половина старшокласників Кіровоградщини добре обізнана з прислів'ями і понад 60% — з приказками (“Це — витвір народу, через який іде пізнання істини”, Руслан П., 11 кл.).

77% школярів знає загадки: “Вони розкривають морально-етичні народні цінності” (Оксана К., 10 кл.). Понад 50% учнів люблять і знають народні пісні, хоч в деяких міських школах динаміка захоплення йде від 23 до 90%. Народні казки знає 66% учнів, легенди та анекдоти — 70%. Розповсюджені серед школярів 9-х – 11-х класів народні ігри (53%) та прикмети (30%).

Учням 5-х – 8-х класів (80%) подобається казка: “Вона дивує, захоплює” (Олена П., 5 кл.); “Люблю переживати за героїв” (Таня Л., 6 кл.). Загадки знає 70% школярів, народні пісні — 65%, хоч у деяких школах третина учнів має негативне ставлення до неї, а 14% — нейтральне.

Половина школярів знає прислів'я та приказки, третина — легенди та перекази. 90% учнів середнього шкільного віку захоплюються народною грою. В ЗОШ № 21 м. Кіровограда біля 95% школярам подобається народна гра, 90% — гуртовий спів, 98% учнів — конкурс козацької пісні, строю та примовки.

Шляхом визначення середніх значень ми констатуємо: понад 50% старшокласників Кіровоградщини знають жанри фольклору, а 70% учнів краще за інші жанри знає загадку, легенду, анекдот. 65% учнів середнього шкільного віку знає жанри фольклору, а понад 70% найкраще знає казку, загадку, пісню.

Отже, школярі Тернопільської області (77,3% старшокласників та 68,3% учнів середнього шкільного віку) знають жанри фольклору. Перша група найкраще знає пісню, прислів'я, приказку, анекдот, загадку, друга — пісню та казку.

Школярі Тернопільщини виявили найкращі знання прислів'їв та приказок (86% старшокласників та 60% учнів 5-х – 8-х класів), що стосується людини, її мудрості, якостей, видів діяльності та пір року. 70% учнів 9-х – 11-х класів та 60% школярів середнього шкільного віку добре обізнані із загадками, пов'язаними із побутом, рослинним і тваринним світом та природними явищами.

Народна пісня для школярів є одним із найулюбленіших жанрів: 60% учнів знає родинно-побутові пісні; 40% — історичні (“Синій вітер”, “Під високим замком”, “Гей, Січ іде”). Старшокласники майже не називають календарно-обрядові пісні.

68% старшокласників та 80% учнів 5-х – 8-х класів називають казки свого регіону та чарівні казки. Учні недостатньо знають історичні казки.

Підлітки називають від 2 до 4 легенд та переказів (“Легенда про калину”, “Довбуш”, “Про створення Києва”, “Легенда про щастя”), а старшокласники — від 5 до 12: історичної тематики (85%); свого регіону (46%); про давнину (40%); про кохання (38,5%). Типовими є: “Сосна Гайдамацька”, “Тернопіль”, “Срібне озеро”, “Річка Либідь”, “Скеля кохання”.

Тільки 60% учнів середнього шкільного віку та 80% школярів-старшокласників знають народні анекдоти: про розум, кмітливість, удачу — 66%; навчання та освіти — 18%; тваринний світ — 16%.

Учні Закарпаття найкраще обізнані з народною піснею. Для дітей 5-х – 8-х класів типовими є: “Ой, Марічка...”, “Тече вода коло млина”, “Ой чорна я си чорна”; для старшокласників — “Чорні очі”, “Роксолана”, “Ой шля, шля...”, “Ой файна я си файна”, “Висить ябко, висить...”.

Діти середнього шкільного віку люблять казки (80%), де типовими є “Вівчар та царівна”, “Вірна циганочка”, “Три собаки”, а також загадки (70%), прислів'я (40%); для старшокласників — казка (50%), загадка (30%), прислів'я (60%). Знання народних ігор, дум та легенд обмежені.

Для 30% старшокласників улюбленими є народні ігри, хоч від 17% до 47% школярів називають ігри молодшого віку (“Ціци”, “Козла на водопій”, “Колодязь”).

Понад 50% школярів 9-х – 11-х класів знає примовки (“Місячку – новачеку”, “Оленко Божа, полети до Бога”, “Місяцю”, “Зуб”).

Отже, 72,5% учнів 5-х – 8-х класів і 53,6% старшокласників обізнані із жанрами фольклору. Найпопулярнішими серед першої групи учнів є пісня, казка, загадка, серед другої — пісня, прислів'я, приказка, примовка.

Для визначення фольклорної атмосфери у школі серед учнів та вчителів ми провели тести, які дали змогу констатувати про роль народного календаря, традицій, звичаїв та обрядів у підвищенні рівня освоєння школярами фольклору.

Учні Кіровоградщини серед свят народного календаря на перше місце ставлять новорічні свята (75% відповідей), на друге місце — заходи, пов'язані з використанням фольклору (62%): вечір “Смійтеся на здоров'я”, вечорниці, конкурс

національних страв, козацькі забави, “весела” перерва, виступи фольклорних колективів.

Популярні серед школярів форми виховної роботи, які втілюють в життя вчителі В.І.Каюков, Л.М.Чайкіна, І.М.Зантарія, М.М.Фоцій, К.В.Ентова, а саме: “вертеп” на уроці, день “чарівних слів”, колективне малювання казок Павлиша, свято Мінерви, відкриття театрального кафе “Роксолана”.

Школярі хотіли б бути учасниками дійств, пов’язаних з фольклором (75% відповідей), записатися до гуртка сопілкарів, бандуристів (20%), брати участь у конкурсах письмових робіт з тем фольклору (5%).

Отже, більше половини учнів Кіровоградщини осмислюють та використовують фольклор, а 75% хотіли б використовувати нетрадиційні форми організації фольклорного виховання.

Школярі Тернопільщини (80%) серед виховних годин на перше місце віднесли літературні вечори, присвячені пам’ятним датам національних письменників. Вчителі В.Я.Окриник, І.А.Совак, Г.В.Чомко, В.М.Дмитрик, О.Р.Жара проводять свято “День незалежності України”, виставки квітів, інсценізують свята Андрія та Меланки, Миколая, організовують вечорниці, формуючи у дітей любов до народних свят та обрядів.

40% респондентів хотіли б побувати на нетрадиційних фольклорних дійствах: зустрічі з членами УПА; урочистостях, присвячених річниці села; турнірі “Літературна та народна казка”; конкурсі “Авторська загадка”.

70% школярів Закарпаття позитивно оцінюють вечори “Червона калина”, закарпатські вечорниці, обряд “Проводи вівчарів на полонину”, День лісоруба, фольклорний фестиваль музик села.

Вчителі Я.В.Дубей, М.В.Пантьо, Р.М.Микицей залучають школярів до написання творів “Руське поле на

Україні”, “Легенди мого села”, “Пісня – душа народу”, “Історія краю у народних переказах”.

Більше половини школярів зацікавлені у проведенні нетрадиційних фольклорних вечорів (сюжетного танцю, анекдоту, народних забавлянок), конкурсів (авторської казки, виконавців народної музики), турнірів (гри, знавців коломиенок).

З метою дослідження впливу фольклору на школярів було запропоновано їм зробити домашній опис “Фольклор у родинному вихованні”. Нас цікавило: які жанри фольклору найбільш популярні в родині; хто з членів родини має на дітей найбільший вплив.

У 70% родин школярів цінують пісню, бо вона “символ людини”, “образно оспівує життя”; 50% — прислів’я та приказки, бо в них “свята правда”, “вони вчать чемності та порядності”; 40% — легенди та перекази; 30% — казки та загадки; 23% — народні анекдоти; 10% — прикмети.

Найвпливовішими носіями народної мудрості, на думку школярів, є: мати – 80% відповідей; бабуся – 60%; батько – 30%; дідусь – 10%; інші члени родини – 7%.

Таким чином, фольклор у родині — добрий помічник школи у вихованні національно свідомої людини.

Дослідження розуміння та оцінки школярами сутності фольклору, їх усвідомлення змісту жанрів фольклору, вивчення фольклорної атмосфери у школі та родині, виявлення резервів фольклорного виховання дали нам змогу визначити три рівні освоєння школярами фольклору:

- високий, що характеризується проявом від 75% і більше всіх ознак освоєння фольклору (усвідомлення, оцінювання та практичної реалізації);
- середній, де наявна половина або більше ознак відповідного показника;

– низький, що відрізняє прояв менш 50% ознак від загальної кількості, які розкривають сутність критерію, або їх відсутність.

Найкраще усвідомили фольклор школярі Закарпаття. Понад третини учнів Кіровоградщини та біля третини школярів Тернопільщини мають низький рівень усвідомлення фольклору.

Респонденти дають високу оцінку фольклорним вечорам, святам та обрядам: Закарпаття – 75%; Тернопільщини – 65%; Кіровоградщини – 50%. Більше половини учнів хотіли б бути учасниками нетрадиційних форм організації фольклорного виховання, запропонованих нами.

Використання фольклору у школі та родині, крім шкіл Закарпаття, потребує удосконалення. Половина дітей Кіровоградщини та третина учнів Тернопільщини не використовують або недостатньо використовують фольклор.

В таб.1 показана узагальнена числова характеристика визначення рівнів освоєння фольклору школярами трьох областей України.

Таблиця 1

ЧИСЛОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ ОСВОЄННЯ ШКОЛЯРАМИ ФОЛЬКЛОРУ

Область	Рівні	Високий	Середній	Низький
Кіровоградщина		29	37	34
Тернопільщина		41	38	21
Закарпаття		47	44	9
Середнє значення		39	39,6	21,4

Отже, понад 90% школярів Закарпаття, біля 80% – Тернопільщини та майже 70% – Кіровоградщини мають

високий та середній рівень освоєння фольклору (в середньому – 78,6%). Понад третини учнів Кіровоградщини потребують серйозної уваги у формуванні національної свідомості засобом фольклору як першооснови народної педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бик А.С., Ликов В.Н. Фольклорне виховання школярів / Другі Всеукр. Сухомлинські читання. В.О.Сухомлинський і сучасна школа. — Луцьк, 1994. — с. 76-80.
2. Каюков В.І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу / Автореф. дис. канд. пед. наук. — Кіровоград, 1996. — 24 с.
3. Ликов В.Н. Виховання школярів на етичних цінностях народу в спадщині В.О.Сухомлинського // Цінності освіти і виховання: Наук. - метод. зб. / за заг. ред. О.В.Сухомлинської. — К.: АПН України. Центр інф. та докум. Ради Європи в Україні, 1997. — с. 113-116.
4. Ликов В.Н. Методика дослідження вихованості школярів: показники, критерії, ознаки / Виховання обов'язку у підлітків у позашкільних закладах: Дис. ... канд. пед. наук. — К.: КДУ, 1988. — с. 40-50.
5. Монахов Н.И. Изучение эффективности воспитания: Теория и методика / Опыт экспериментального исследования. — М.: Педагогика, 1981. — 144с.
6. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. — Вибр.тв.: в 5-ти т. — К.: Рад. Школа, 1996. — т. 1. — с.430.
7. Чорна К.І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України // Цінності освіти і виховання / За ред. О.В.Сухомлинської. — К.: 1997. — с.209-212.